

Уляна Мельник
(Івано-Франківськ, Україна)

АРХІТЕКТУРНА ДЕТАЛЬ І ДЕКОР У ХУДОЖНЬОМУ ОБРАЗІ КВАРТАЛІВ ІСТОРИЧНОЇ ЗАБУДОВИ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА

Стаття стосується проблеми оновлення декору в історичному середовищі Івано-Франківська. Показано значення декору у формуванні художнього образу міста.

Ключові слова: стиль, композиція, процес трансформації, архітектурна деталь, міське середовище.

This article deals with problem of transformation of historical urban area of the Ivano-Frankivsk city. The importance of architectural decoration in the formation of originality of the city is considered.

Key words: style, composition, the process of transformation, architectural detail, urban environment.

Декоративні елементи фасадів роблять їх своєрідними й унікальними. Кожному історичному періодові притаманні свої особливості опорядження будівель. Багатство форм стінового декору відображає різночасові впливи, запозичення, традиції й новації. Процес їх оновлення становить важливий аспект розвитку архітектурного середовища, зокрема на межі ХХ-ХХІ століть, у переломний період від Радянського Союзу до незалежної України. Складність епохи полягає в тому, що становлення нової мистецької мови проходило неоднозначно. Поряд із традиційними формами з'явилися вкраплення нових рис, зумовлених ідеями постмодернізму, водночас повторювалися стереотипи, що відповідно створювало ретроспективні образи.

З початком незалежності України посилюється прагнення до оновлення міського середовища. Значну увагу до декоративних деталей фасадів простежуємо у здійсненні програми регенерації міст Івано-Франківщини (1998 – 2004 роки). Тоді у ході масштабних перетворень відпрацьовані сучасні принципи й способи вирішення порталів, декоративного підкреслення дашків, опорядження цоколів, заміни вікон і дверей, проведення комплексного благоустрою тощо. Також активно почали з'являтися новобудови та будівлі-вставки в історичному середовищі, яким властиві були вже нові архітектурно-пластичні риси.

Принципово нове ставлення до опорядження фасадів спостерігаємо в теперішній період порівняно з радянським. Для радянських будівель декор був, як правило, не властивий узагалі, за винятком сталінського періоду, який дуже незначною мірою виявлений у архітектурі Івано-Франківщини. Часто спостерігалось ігнорування історико-архітектурних і об'ємно-планувальних аспектів при вирішенні фасадів. Наприклад, будинок податкової адміністрації збудований 1969 р. у стилістиці функціоналізму (арх. І. Гринів, М. Назаров). Художнє вирішення будівлі ігнорує стильові особливості архітектурного оточення та масштабу вулиці. У кінці 1990-х років реконструювали фасад: поміняли вікна, міжвіконний простір оздобили плитками, змінили вигляд першого поверху, дах накрили металочерепицею [4, с. 106].

У радянський період колір, який є важливим образотворчим чинником опорядження фасадів, подібно до пишно декорованої форми деталі сприймався як непотрібна розкіш. Одноманітність і сірість була притаманна більшості тодішніх новобудов. Ігнорувалася також історична поліхромія. Не тільки нові будинки фарбувались у кольори бетону, а й історичним спорудам при їх оновленні надавали сіруватого забарвлення. Прикладом може служити реконструкція західного кварталу площі Ринок і вул. Незалежності в м. Івано-Франківську.

У 1990-х роках архітектурну деталь почали виділяти кольором. Найчастіше використовують варіант, коли сандрикам, фризам, пілястрам тощо надають світлий колір, а тлу – темніший. Прикладом є будинки на вул. Січових Стрільців, 3, 22, 41 у

м. Івано-Франківську, на майдані Різдва, 11-19 у м. Галичі. В окремих випадках можна побачити, що стінову поверхню відтіняє темніша деталь (на вул. Січових Стрільців, 26 у м. Івано-Франківську). Часом архітектурні деталі одного будинку розфарбовані в різні кольори (будинок на вул. Франка, 18 у м. Івано-Франківську).

Вдало виділено кольором архітектурні деталі в будинках на вул. Незалежності під номерами 16, 18, 30 у м. Івано-Франківську. Це типові сецесійні споруди з виразною пластикою, де поєднано різні матеріали декорування – бетон, кераміка, метал. Особливо викликає інтерес з точки зору художньої виразності будинок №18. Фасад оздоблено світлою штукатуркою, а для опорядження верхнього поверху (аттику) використана охриста плитка. У композиції зовнішньої стіни будинку акцентується жіночий маскарон і білий фриз, що обрамлює декоративну вставку з металу. Вона становить вишукану стрічкову композицію з позолоченого рослинного орнаменту. Додаткового звучання надає балконна решітка та ковані кронштейни, пофарбовані у чорний колір. Їх декор вирішений у сецесійній стилістиці, вдало відтіняє світлий колір стіни.

Упродовж останніх десятиліть у колірному плануванні фасадів спостерігається протилежна відповідно до попередніх періодів тенденція: використовується широка палітра. Проте все частіше нова колористика не відповідає історико-архітектурним й об'ємно-планувальним аспектам. Подекуди виявляються неузгоджений колорит деталей. Наприклад, у будівлі ЗОШ №5 по вул. Франка, 19, поєднано надто контрастні відтінки фіолетового, охристого і зеленого, що виглядає випадково та недоречно. Часто зустрічаються радикально яскраві вирішення, які погано вписуються в історичне оточення. Зокрема, фасад банку на вул. Коновальця, 13 пофарбовано у насичені відкриті відтінки оранжевого і червоного. Схожий прийом спостерігаємо у поліхромії будинків на вул. Академіка Гнатюка, 17-18, вул. Франка, 19,7, вул. Низовій, 5 вул. Незалежності, 12 у м. Івано-Франківську, так само як і на пл. Роксолани, 28 у м. Рогатині чи на майдані Різдва, 24 у м. Галичі. Яскраве виділення фасадної стіни та декоративних деталей історичних будинків часом створює неприємне враження строкатості й несмаку. У результаті зміни підходу до колірної підкреслення елементів фасаду виділяються окремі споруди, натомість середовище сприймається різноманітним.

Ще одним виявом сучасного вирішення фасадної стіни є новітня суперграфіка, коли стінова поверхня декорована різноманітними за сюжетом, стилем або манерою зображеннями. Одним із перших прикладів суперграфіки в м. Івано-Франківську є фасадний декор готелю «Надія» (1975 р., арх. Л. Крип'якевич-Лукомська) на вул. Незалежності, 40 у Івано-Франківську. Спочатку архітектурно-художнє вирішення цієї радянської споруди було дуже бідним за засобами виразності і не мало представницького образу. 2008 р. фасадні стіни покрили абстрактними динамічно організованими аморфними плямами, що асоціативно можуть нагадувати драпіровки. Силкові лінії зображення композиційно підкреслюють головний вхід. Поліхромне вирішення створює просторову ілюзію легкості й об'єму.

Вдале вирішення суперграфіки спостерігаємо також на вул. Мазепи, 25. Патріотичне панно «Україна єдина» (2014 р., О. Парцей та І. Клицюк) на частині торцевого глухого фасаду не псує автентичного вигляду історичного будинку, а навпаки збагачує й додає йому ще більшого стильового звучання. Картина зображує двох ангелів, які єднають Схід і Захід України. Настінні декоративні панно, виконані аерозольними балончиками, прикрашають також невеличкий магазин на вул. Новгородській (2014, «Казковий Сон»), фасад кінотеатру «Космос» по вул. Незалежності, 97 (2014, «КіноКосмос») і бетонну огорожу заводу «Промприлад» (2010-2014 рр., картини «Галка», «Гуцулка» та ін.) уздовж вул. А. Мельника в м. Івано-Франківську.

Певною мірою змінило вигляд будівель застосування пластикових вікон, дверей, мембранних поверхонь, дзеркальних вітрин і т.д. Традиційне скло легко розбивається,

необхідно поводитися з ним із обережністю. Металопластикові вікна й двері користуються великою популярністю, їх дедалі частіше застосовують в історичних будівлях через їх тепло- і звукоізоляційні властивості. По-новому зазвучала також і традиційна історична архітектура завдяки включенню до неї новітніх рис і елементів. Така модернізація не користується загальною підтримкою через те, що разом із набутими позитивними властивостями, в архітектурний образ історичних будівель вноситься ще й враження різноманітності. Трапляється незадовільні випадки, коли замінюють півкругле вікно на прямокутне, як у будинку на вул. Б. Лепкого, 25 в Івано-Франківську. Значної поширеності в міських центрах набули також скляні вітрини. Використання металопластику дозволило ускладнювати та урізноманітнювати художньо-образні вирішення. Прикладом є книгарня видавництва «Лілея-НВ» на вул. Незалежності, 58 у м. Івано-Франківську. Конструкція добудови книжкової крамниці у плані має неправильну геометричну форму. Прозорі вітрини повністю заповнені палітурками, щоб зацікавлювати клієнтів. Додаткового звучання композиції надає також асиметрична вивіска магазину.

Використання кованих виробів у опорядженні будівель є традиційним для Івано-Франківщини, але значне піднесення ковальства спостерігаємо у кінці 1990-х (у період регенераційних процесів), і воно триває й дотепер. Металопластика в якості дашків, порталів, решіток (віконних, дверних, балконних) вигідно підкреслює фасад будинку, виконуючи, крім свого функціонального призначення ще і роль стильової підтримки.

Дашки й навіси досить органічно вписалися в сучасний екстер'єр житлових і громадських будинків. Захищаючи від сонця, вітру, атмосферних опадів, а також надаючи фасадам оригінального вигляду. В окремих випадках композицію доповнює підсвітка. Також маємо варіант поєднання із огорожею або перилами сходів як вирішення вхідної групи кафе-кондитерської «Бізе» на вул. Галицькій, 31 у м. Івано-Франківську. Декоративне кріплення (перила сходів переходять у деталі опори) виражає рослинні мотиви з вставками кольорового скла. Опори завершуються сферичними світильниками, що кріпляться до дашка. Елемент, розташований у центрі під дашком, асоціюється із стилізованим «червоним ліхтарем», що є традиційним атрибутом святкувань у китайській культурі. Він виконаний у тій же техніці декорування металу з вставленими дрібними кружечками кольорового скла, відіграє суто декоративну функцію.

Опорядження цоколів і порталів фасадів декоративним каменем (гранітом і мармуром переважно) або керамічною плиткою замість гладкої штукатурки, або тинькування є цікавим способом декорування фасаду, що став поширеним у середміських осередках Івано-Франківщини у період реалізації програм регенерації (1998-2004 років). Облицювання плиткою цоколя маємо на вул. Січових Стрільців, 24, на вул. Чорновола, 2 в м. Івано-Франківську, на пл. Роксолани, 14 у м. Рогатині. Облицювання порталів або цоколів гранітною плитою спостерігаємо на вул. Незалежності, 18, 19, 21 і 31 вул. Грюнвальдській, 11 у м. Івано-Франківську. Цікавим і одночасно сучасним прикладом є комплексне вирішення фасадного декору крамниці «Сантех» на вул. Коновальця, 8 у м. Стрий (Львівська обл.). В основі асиметрична динамічна композиція із повернутих під кутом ліній рустів, цоколя і дашка при вході.

Розглядаючи художні особливості сучасної архітектури, можна говорити про певні напрями вирішення архітектурного декору. Крайніми тенденціями виступають, з одного боку, майже повне копіювання архітектурних форм історичних стилів, а з другого, – застосування цілком новітніх підходів. Трапляються також вирішення, проміжні за своїми ознаками, в яких простежуємо поряд із сучасними структурами використання елементів історичної спадщини для пошуків оригінального художнього образу.

Перший напрям сучасної архітектури представляють будівлі, декоративний

устрій яких відповідає наявним аналогам. Такий підхід реалізовано у вирішенні новобудови фірми «Надія» на пл. Ринок, 4 (2000 р.). Для прикрашання фасадних площин використано стилістику стриманого неокласицизму. До характерних елементів тут можна віднести пишній декор з домінуванням горизонтальних членувань. На фасаді застосовані фризи, карнизи, рустована лопатка, кронштейни, рельєфні зображення. До зразків такого напрямку належать будинки на вул. Галицькій, 11 і 13, вул. Незалежності, 3 і 30, вул. Дністровській, 15, вул. Франка, 19 та ін. З наведених прикладів випливає, що вибір форм виразності для будівлі на пл. Ринок, 4 продиктований стилем, характерним для цього осередку. До ще одного вияву цього напрямку вважаємо за потрібне віднести наукову реконструкцію, коли втраченому чи докорінно трансформованому об'єкту повністю або значною мірою повертають його первинний образ. Прикладами є дзвіниця (реконструйована 2002 р.) на пл. Шептицького, 8 і корпус пивоварного заводу (реконструйований 2012 р.) на вул. Новгородській, 49 у Івано-Франківську.

Другий напрям відображений у пошуках новітніх форм, які не мають ні традиційного підґрунтя, ні зв'язку з минулими історичними стилями. Одним із яскравих його прикладів є банк «Прикарпаття» на вул. Галицькій, 7 у Івано-Франківську, де «найбільшим акцентом і образотвірною частиною є вежеподібний об'єм, що здіймається над викладеним гранітом головним входом. Незвичною є форма даху, що виражена в ритмічно розташованих каскадних формах. Сучасним елементом є також навісний фасад з тонованими дзеркальними площинами, замовлення виконувала львівська фірма «Світанок» [3, с. 20-27].

Третій напрям представляє зразки, що поєднують у своєму образі фрагменти традиційні та сучасні, як у вирішенні будинку на вул. Василянок, 22. Новобудова за своїм характером відповідає постмодерністській концепції, тому що в ній сміливо поєднані сучасні й історичні елементи. Дзеркальні поверхні, якими облицьовані верхні поверхи, почленовані горизонтальною смугою площини лобового карниза, який ритмічно у вигляді пунктиру заповнює поверхню між вікнами простої форми останнього поверху, служить також декоративною підтримкою. На противагу цьому, дизайнерське вирішення нижніх поверхів має більш традиційні форми – облицьовання гранітом площин рустованих стін і пілястр на першому поверсі, кольорова штукатурка світло-брунатного кольору – на другому. Трапецієвидні вікна на першому ярусі й аркові – на другому. Завершує будівлю невеличка циліндрична кутова башточка увінчана напівсферичним куполом, що є типовим прийомом для історичних будівель регіону.

Цікавим прикладом третього напрямку є Державний експортно-імпортний банк України «Укресімбанк» (арх. В. Зубченко, 90-ті роки) на вул. Незалежності, 10 у м. Івано-Франківську. Скляний фасад будівлі, який є сучасним рішенням і цікавим художнім ефектом, віддзеркалює перспективи протилежно розташованих будинків. Вхідна частина банку, облицьована темним гранітом, композиційно виділена за допомогою сучасного вирішення порталу і цоколю. Окрему роль відіграють елементи, які служать віддаленими натяками на класичний декор – спримітизовані пілястри, колони, еркери. Акцентами виступають стрімкі видовжені об'єми, композиційно увінчані арочним завершенням. Ці деталі надають образу архітектурного об'єкта респектабельності та водночас виглядають сучасними.

Ще одним виявом третього напрямку, де поєднуються фрагменти традиційні та сучасні, є будівля-вставка «Кредобанку» (90-ті роки, арх. М. Чулуп) на вул. Галицькій, 27, наріжний будинок Державного казначейства на вул. Дністровській, 14 (1994 р., арх. М. Дорошенко) у м. Івано-Франківську. Прикладом поєднання елементів і форм попередніх епох із новочасними структурами також є новий житловий комплекс на вул. Пилипа Орлика в центрі м. Івано-Франківська. Замовлення виконували авторський колектив НДІ «Діпромісто» (2008 р.) [2].

З нашого дослідження випливає, що архітектурні деталі будинків, споруджених за останні роки, осучаснюються. Поява новітніх архітектурних форм зумовлена впливом ідей постмодернізму. Окремі зразки деталей фасадів у середмісті Івано-Франківська є інтерпретацію минулих стилів.

Потрібно відзначити, що в деталях фасадних стін з'явилася більша різноманітність. Змінилася також роль декору в історичному фасаді: у радянський період відбувалась відмова або уніфікація архітектурної деталі (функціоналізм), у пострадянський період – звернення до історичної спадщини (постмодернізм).

Сильний поштовх процесу оновлення архітектурних деталей дало застосування сучасного обладнання, технологій і матеріалів, застосування металопластикових вікон, дверей, різної конструкції дашків і навісів над входами, прозорих і дзеркальних вітрин, навісних тонованих фасадів.

Істотно змінює враження від архітектурного декору нова колірна реорганізація, що полягає в сміливих колористичних рішеннях, використанні сильного контрасту та поліхромії, новітньої суперграфіки, подекуди штучних колірних палітр замість історичних. Маємо випадки, коли внаслідок колірного оновлення традиційні форми подані як сучасні. Однак почастишали прояви колірних дисонансів. Унаслідок цього окремі об'єкти і їх деталі перестають виражати художню цілісність, яка є критерієм цінності середовища.

Нове використання знаходять і традиційні граніт, і керамічна плитка в опорядженні фасадів. Ними найчастіше облицховують портали та цоколі. Традиційний метал застосовують у кованих віконних, балконних, дверних решітках і елементах рекламних вивісок, дашках і навісах, часто в поєднанні з склом, пластиком та ін. матеріалами, що дає можливість створювати виразні композиції та нові цікаві образи [2].

Опорядження стінових поверхонь будівель історичного середовища на межі ХХ-ХХІ століть виявляє нові форми, конструктивні схеми та колірно-фактурні вирішення.

Розвиток архітектурного декору є важливим аспектом трансформації міського історичного середовища, зокрема на межі ХХ-ХХІ століть, у переломний період від Радянського Союзу до незалежної України. Складність епохи полягає в тому, що становлення нової мистецької мови проходило неоднозначно. Поряд із традиційними формами з'явилися вкраплення нових рис, зумовлених ідеями постмодернізму, водночас повторювалися стереотипи, що відповідно, створювало ретроспективні образи. Значна увага до декоративних деталей фасадів простежується при здійсненні програми регенерації міст Івано-Франківщини (1998-2004 роки). Тоді у ході масштабних перетворень відпрацьовувались сучасні принципи і способи вирішення порталів, декоративного підкреслення дашків, опорядження цоколів, заміни вікон і дверей тощо.

Розгляд архітектурних деталей у середмісті Івано-Франківська за художніми характеристиками дає підстави говорити про кілька напрямків їх розвитку: 1) ретроспективний образ (повторення форм архітектурного оточення); 2) сучасний образ; 3) поєднання традиційних і новітніх форм.

ЛІТЕРАТУРА

1. Земсрот К. Картина міста в дзеркалі мінливих економічних, світоглядних і суспільно-політичних впливів / К. Земсрот // Вісник національного університету «Львівська політехніка», – № 674, – 2010, – С. 364-370.
2. Мельник У. В. Художній аспект оновлення міського історичного середовища Івано-Франківщини кінця ХХ - початку ХХІ століття: автореф. дисертації ... кандидата мистецтвознавства: спеціальність 26.00.01 – теорія та історія культури / У.В. Мельник; Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, – 2015. – 20 с.

3. Франків Р. Будинок управління НБУ в Івано-Франківську / Р. Франків // *Архітектурний вісник* – 2003. – №2 (18). – С. 19-27.
4. Шпільчак В.А. Станиславів – Івано-Франківськ. Місто давнє і сучасне // серія «історичні місця України» / В. Шпільчак, З. Соколовський, М. Головатий. – Львів: Світ, 2011, – 296 с.

УДК 711

*Олександр Лесик
(Луцьк, Україна)*

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ПРАВДИВОГО ІСТОРИЧНОГО ВИГЛЯДУ ПАМ'ЯТОК АРХІТЕКТУРИ УКРАЇНИ

У статті проведено наукове дослідження формування оптимально правдивого вигляду пам'яток архітектури України з урахуванням архітектурних, історичних, архітектурно-конструктивних факторів спорудження та функціонування об'єктів.

Ключові слова: пам'ятка архітектури, реставрація, консервація, пристосування, реконструкція.

The article researches the formation of an optimally true view of Ukraine's monuments of architecture, with the account of archaeological, historical, architectural and construction factors of erection and functioning of the objects.

Найбільш важливою умовою оцінки пам'яток архітектури України для використання в народному господарстві являється виявлення сучасних принципів та критеріїв, які будуть сприяти проведенню всебічного аналізу при виявленні нового функціонального змісту в пам'ятці чи архітектурному комплексі.

Дослідження даних принципів та критеріїв пам'яток архітектури при виявленні можливостей їх пристосування під різноманітні музеї, заклади відпочинку та туризму, культурно-освітні установи проведені автором з комплексним дослідженням вітчизняного досвіду реставрації та пристосування пам'яток, ряду закордонних країн, а також вивчення наукових розробок та рекомендацій з охорони пам'яток історії та культури науково-дослідними інститутами та окремих науковців [1].

Для наукового обґрунтованого включення пам'яток архітектури України в сучасне життя автор рекомендує враховувати наступні критерії:

- історико-архітектурний;
- містобудівельний;
- ландшафтний;
- інженерно-технічний;
- композиційний;
- функціонально-планувальний;
- сучасне використання;
- економічний.

Головним критерієм при виявленні нового функціонального змісту в пам'ятці архітектури має бути історико-архітектурна цінність об'єкта [5].

У загальноприйнятому розумінні всі пам'ятки архітектури – це наша історія та культура, збереження та дослідження якої являються аксіомами нашого життя. Всі пам'ятки архітектури України, виходячи, перш за все, з їх історико-мистецької цінності автором класифіковані:

- пам'ятки архітектури міжнародного значення;
- пам'ятки архітектури національного значення;
- пам'ятки архітектури місцевого значення.

Практична сторона вирішення питання охорони історико-архітектурної спадщини показала, що класифікація пам'яток, виходячи з їх історико-мистецької